

הקדמה לספר נשים

תקציר: בשיעור זה נעסוק בהבהרת הפסוק אותו מביא הרמב"ם בפתיחת ספר נשים. הבהרת הפסוק, תאפשר לנו לבחון את תפיסת הנישואין היהודית (תפיסה של חובות וזכויות) אל מול התפיסה הליברלית הרווחת כיום (תפיסת הנישואין כחוויה משפטית מאפשר ובחירה), והדגשת הערכים הקיימים בבסיסה של הראשונה. בסיום השיעור, נדגיש את הפער בין סדר ההלכות של רבי לסדר ההלכות של הרמב"ם, ואת הסיבה לשינויו של הרמב"ם מסדר המשניות.

א. תורת חכם

הפסוק בו בחר הרמב"ם לפתוח את סדר נשים ולהגדירו כמוטו של הספר כולו הוא הפסוק ממשלי (יג, יד):

תורת חכם מקור חיים לְסוֹר מְמַקְשֵׁי מוֹת.

מהו פירושו של פסוק זה? מהי תורת החכם וכיצד מסירה היא את מוקשי המוות?

מתוך עיון בפסוקים במשלי קשה לתת דגש על מוקש מסויים ולכאורה מדובר באמירה כללית אשר משמעה - אדם המושפע מתורה מגובשת ('תורת חכם') המבוססת על מקור מים חיים (מקור חיים) ניצל ממוקשי המוות. אמנם, המלבי"ם בפירושו לפסוק מבין כי מוקשי המוות הם סמל לתכונות הרעות ולתאוות האדם, ובכך הוא מעביר את הפסוק דרך מערכת הניגודים: חכמה – תאוה.

דומה שבחירתו של הרמב"ם בפסוק כמוטו לסדר נשים, מעידה על תפיסתו לפיה שמירה על ההלכות הנשנות בסדר זה הם דרך ('מקור מים חיים') להינצל ממוקשי המוות של עולם היחסים בין אישה לאישה, עולם המכיל בתוכו את התאוות (המשיכה בין המינים)¹ וגם את התכונות הרעות (מלחמת המינים).

בעידן המודרני בו מוסדות המשפחה הוותיקים מתערערים חדשות לבקרים,² התפיסה של מוסד הנישואין ככלי למשטור התאוות נתפס כעניין ארכאי. על פי התפיסה הרווחת, מוסד הנישואין הוא מוסד משפטי להסדרת היחסים בין בני הזוג, ואין הוא אמור להשפיע כהוא זה על המרחב האישי בו האדם בוחר את בחירותיו. במסגרת תפיסה תרבותית זו, מבוטאים

1 הגר"י קפאח בהקדמתו לחלק נשים סבר כי זהו המוקד בדברי הרמב"ם.

2 על ההיבטים החברתיים של התפיסות המשתנות של הנישואין בחברה הכללית, ראו (באנגלית) כאן. לסיכום קצר בעברית ודיון נוסף, ראו כאן.

ערעורים רבים על מוסד הנישואין היהודי וזוגות רבים מעדיפים לקשור את גורלם בקשר חוזי של ידועים בציבור, המסדיר את יחסיהם על פי חוק בלבד. אולם, כפי שכבר העידו מלומדים רבים³, מוסד זה המנסה לשחרר את הזוג ממוסדות הנישואין הישנים יוצר מצב של 'ידועים בציבור נישואין בעל כורכס' קרי כאשר בוחנים את מערכת המשפטית בין בני זוג הקושרים את יחסיהם בקשר חוזי, ניתן לראות כי התקשרות זו אינה שונה במהותה מן התקשרות הישנה מבחינת המחויבות המשפטית והאתוס התרבותי.

עיון בספר נשים מגלה לנו את סודה וקסמה של מערכת הנישואין היהודית. במערכת זו, קשר הנישואין אינו רק אופן לאשר את זכותם של בני הזוג לממש את אהבתם, הוא מכיל גם מרכיבים של חובה - החובה לשלוט בדחפים ולרסן את המאוויים.

ניתן לראות ביטוי של כפל מטרות זה, בנוסח ברכת הנישואין (האירוסין בלשון הגמרא). הברכה, מגדירה 'שאסר לנו את העריות' ומבטאת בכך את הקביעה שהאדם אינו יכול לבחור לחיות בקשרי אישות עם כל בן אנוש, שהרי כפי שמוגדר בברכה קיים יסוד בסיסי של איסור ('שאסר לנו את האסורות'). רק לאחר שנעשתה בחירה בבן הזוג הראוי לו (שאינו אחד מארבעים איסורי עריות⁴ או אחד עשר איסורי הביאה⁵) עליו לממש את אהבתו בהסדרת חופה וקידושין ('והתיר לנו את הנשואות לנו על ידי חופה

3 נשואים בעל כרחם? ניתוח ליברלי של מוסד הידועים בציבור "עיוני משפט כה 741 תשס"ב

4 עשרים עריות מן התורה הנזכרות בפרשת אחרי מות ועוד עשרים המוגדרות כשניות לעריות; וראה רמב"ם אישות א ד-ו,

5 תשעה חיובי לאוין – גרושה לכהן ממזרת לישראל (וראה אישות א: ז), ושני חיובי עשה – איסורי החתנות על מצרי ואדומי (וראה אישות א:ח).

ב. קיומם של הסכמי קדם נישואין הבאים לחזק את הכתובה ולהוסיף סעדים נוספים להגנה על בני הזוג מסכסוכים מיותרים בעת הגירושים. להבנת, גם הסכמים אלה, מהווים סיוע למערכת ההלכתית.

2) בהתפתחות מוסד הנישואין בתפיסתו כמוסד שאינו תלוי אך ורק בגורל אלא גם, ואולי בעיקר ביעוד. לאמור תפיסת 'הזוגיות' כחלק מרכזי במערכת הנישואין היא תפיסה אשר מאפשרת לטפח את הקשר 'הזוגי', ומעניקה לבני הזוג את האפשרות לחיות חיים שלמים ובריאים יותר. כך, ניתן לומר שתפיסת הזוגיות, מאפשרת את לחוש בחיי הנישואין העצמה אישית ומהווה גורם חוסן המונע מפגעי הזמן לערער את חייהם האישיים של בני הזוג.

ב. מוסד הנישואין באומות העולם

בהלכה הפותחת את הלכות אישות סוקר הרמב"ם את תולדות מוסד הנישואין :

קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא לישא אותה מכניסה לביתו ובוועלה בינו לבין עצמו ותהיה לו לאשה, כיון שנתנה תורה נצטוו ישראל שאם ירצה האיש לישא אשה יקנה אותה תחלה בפני עדים ואחר כך תהיה לו לאשה שנאמר: (דברים כב, יג) 'כי יקח איש אשה ובא אליה'.

מהי 'הפגיעה' עליה מדבר הרמב"ם? כיצד לאחר הכנסת האישה לבית נוצרת האישות (הקשר בין 'בעל-אישה')? הרא"ל היה נוהג להסביר זאת על סמך הגמרא בסנהדרין נו ע"ב:

דתני רבי חנינא: בעולת בעל - יש להן, נכנסה לחופה ולא נבעלה - אין להן.

מגמרא זו עולה כי קודם מתן תורה אופי האישות דומה באופייה וצביונה לאישות אצל בן נח. על פי שיטת רבי חנינא האישות בבני נח נוצרת ממעשה הבעילה לאמור - החיים המשותפים הם אשר יוצרים את האישות ומקנים את המעמד האישי לבני הזוג.

כך גם היה קודם מתן תורה: 'הפגיעה', קרי: הבחירה לחיות בחיים משותפים הכוללת פעולת בעילה, היא אשר יצרה את הקשר. לאחר מתן תורה, מצטווים

וקידושין). החופה והקידושין, הן קשר משפטי המחייב את בני הזוג בזכויות, אך גם בחובות.

חשוב לשים לב לכך שגם לאחר שלב ההתקשרות וקבלת החובות והזכויות, ההלכה ממשיכה לעצב את מסגרת החיים הזוגיים. כך למשל, ניתן לתפוס את איסורי נידה, המופיעים במסגרת הכללית של 'הלכות איסורי ביאה'⁶.

ניתן, אם כך, לסכם ולהגדיר כי כאשר זוג יהודי יוצר קשר של נישואין הוא מקים על עצמו מערכת של חובות זכויות ואיסורים אשר מעצבים את חיי הנישואין שלו ומונעים ממנו את מוקשי המוות באופן המאפשר לשמור על יציבותם. (כך, אולי, ניתן לתפוס את אחוזי הגירושים בעולם הכללי אל מול העולם היהודי - שכן ככל שהעולם מקבל על עצמו את הנחות היסוד הליבראליות השוללות את מרבית מהגבלות אלו- אחוזי הגירושים עולים⁸).

אמנם, למרות הביקורת הנרחבת אותה הצגנו אל מול תפיסת הנישואין הרווחת כיום, לא נוכל להתעלם מכך שעל כל סיגיה, יש בה גם צדדים חיוביים:

1) רוח הזמן אפשרה את חידודה של ההלכה, תוך בניית קומות חדשות במסגרתה. נביא שתי דוגמאות: א. מתקיימת בפועל, הגדרה מחודשת של חלק ממוסדות הנישואין לדוגמה 'הלכת השיתוף' - ההכרה כי אישה האוחזת את משק הבית שותפה גם היא בנכסי הבעל וזכאית בשעת גירושים לחצי מן הרכוש. להבנת, תופעה זו מהווה תופעה מבורכת⁹.

6 מעניין לשים לב לכך שהלכות איסורי ביאה מוקמו על ידי הרמב"ם בספר הקדושה, העוסק בעוד הגבלות באורח החיים היהודי: כגון באיסורי אכילת מאכלות אסורות, אשר לתפיסתו הם אלו המעניקים ליהודי את קדושתו.

7 בשנת 2008 הגיע לבית המשפט בגרמניה עתירה של [שני אחים שחיו כזוג נשוי](#) על עונש המאסר שנקבע להם. השניים טענו שמאחר ומערכת הנישואין שלהם אינה פוגעת בחברה אין במעשיהם משום עוון פלילי ולכן יש לפטור אותם ממאסר. בית המשפט דחה את הדברים, משום שלדעתו יחסים של עריות עלול לפגוע בצאצאים (פגיעות גנטיות) וגם עלול לגרום נזק לחברה.

8 בשנת 2012 ערערו בני הזוג לבית [המשפט לזכויות אדם בשטרסבורג](#) ואף הוא דחה את הדברים ואישר את פסיקת בית משפט הגרמני.

9 לאחוז הגירושים במדינת ישראל ולניתוח הגורמים השונים לעליית אחוזי הגירושים ראו בנייר עמדה של הלשכה המרכזית לסטיסטיקה: נורית דוברין ['גירושין בישראל'](#). אגף המדען הראשי דצמבר 2005.

9 הרב שלמה דיכובסקי הלכת השיתוף האם דינא דמלכותא דינא? תחומין יח וכן במאמרו בכרך יט של תחומין 'הלכת השיתוף'

והתחיל ביבמות, והטעם שהביאו להתחיל ביבמות ולא בכתובות כפי שמחייב ההגיון להקדימה, לפי שהנשואין תלויים ברצון האדם, ואין לבית דין לכופף את האדם להתחתן, אבל היבום כופים עליו ואומרים לו או חלוץ או יבם, ונכון יותר להתחיל בדבר ההכרחי, לפיכך התחיל ביבמות.

הדבר הכרחי קודם לדבר הבחירי, כך מבהיר הרמב"ם. למרות זאת, בספרו העדיף הרמב"ם את 'ההגיון' ופתח בהלכות אישות העוסקים בהתקשרות הבחירית. ברם, אם נשים לב ונדייק בדבריו של הרמב"ם בהלכה א נגלה שהרמב"ם שימר אלמנט מסוים של התחלה בדבר הכרחי, האישות קודם מתן תורה הנובעת מקשר שאינו משפטי הבאה מבחירה אלא מן המציאות והוא דווקא דומה באופיו לייבום – שהרי בשני המקרים החיים המשותפים הם אשר יוצרים את הקשר. כאמור, הקשר הנורמטיבי והמועדף הוא קשר של בחירה, בו המתקשרים לוקחים על עצמם את תורת החכם, תוך הזדהות וקבלה של מערכת הנישואין היהודית וערכיה, המאפשרת להם להסיר מעל עצמם מוקשי מוות.

*****

*****

כל הזכויות שמורות לשיבת הר עציון תשע"ה

עורך: נועם לב

*****

בית המדרש הווירטואלי

מיסודו של

The Israel Koschitzky Virtual Beit Midrash

האתר בעברית: <http://vbm.etzion.org.il>

האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org>

משרדי בית המדרש הווירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5

דוא"ל: office@etzion.org.il

*****

ישראל לבצע 'מעשה של קיחה' - מעשה משפטי המקיים על בני הזוג מערכת של חובות וזכויות.

אם נסכם פערים אלו, ניתן לומר כי בהפשטה קיימים שני מודלים ליצירת קשר של אישות:

1. המודל המעשי – מודל בו החיים המשותפים יוצרים קשר וזיקה הדדית.

2. המודל המשפטי – מודל בו קבלת מערכת משפטית של חובות וזכויות היא אשר מחוללת את הקשר.

נפקא מינא אפשרית בין שני המודלים מצוי באופי ההליך הנדרש כדי ליצור נישואין: כדי לחולל את הקשר במסגרת 'המודל המשפטי' צריך האדם לבצע 'מעשה קיחה' בפני עדים, זאת בניגוד לפגיעה המעשית ולהכנסה לבית העובדתית המתקיימת במסגרת 'המודל המעשי'. מהי משמעותו של 'מעשה הקיחה'? מבחינה משפטית, עדי הקידושין מוגדרים כעדי קיום, קרי: הם נותנים את האישור לפעולה המשפטית. זאת הסיבה מדוע קודם מתן תורה, כאשר קשר הנישואין היה מבוסס על המציאות, המעמד האישי בוס אך ורק על רצונם החופשי של בני הזוג להתקשר זה עם זה וליצור מציאות של חיים משותפים.

ג. מששה סדרי משנה למשנה תורה

ספר נשים הוא המקבילה של 'סדר נשים' במשנה. כאשר בוחנים את סידור ההלכות בשני הספרים, אנו מוצאים מספר הבדלים. הבולט ביותר מצוי בפתחה - סדר נשים נפתח בהלכות ייבום ואילו ספר נשים נפתח בהלכות אישות. בחירתו של הרמב"ם לפתוח בהלכות אישות ברורה: האישות הנורמטיבית היא האישות בה בני הזוג בוחרים זה את זה ומחלטים להתקשר בקשר משפטי. הסדר של המשנה תמוה במקצת - הלכות ייבום, אינם קשר אישות נורמטיבי. יש בהם מימד של כורח, כדברי חכמים: 'אישה הקנו לו מן השמים'; הזיקה, כך נראה אינה מכוח הבחירה אלא מכוח קשריהם המשפחתיים של בני הזוג, אשר מחייבים אותם (כביכול) לשאת זה את זה, או 'לחלוץ' את עצמם מן הקשר.

מדוע, אם כך, בחר רבי לפתוח את סדר נשים בהלכות ייבום? הרמב"ם בהקדמתו לפירוש המשניות מסביר: